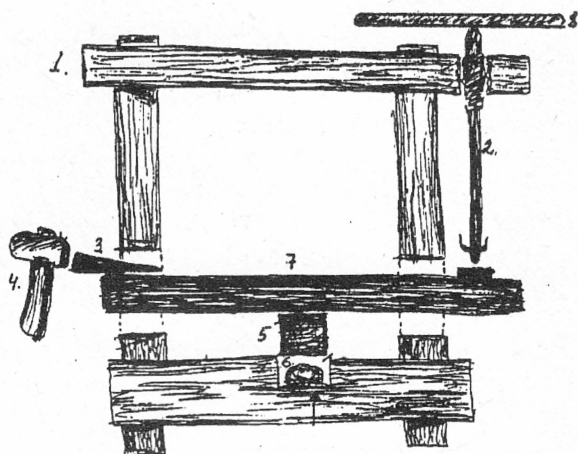

обл.³¹ (мал. 10). Ця конструкція становить комбінацію двох типів пресів – преса із горизонтальними клинами та преса із вертикальним гвинтом. Модифікація полягала в тому, що з одного боку рухома колода (“стріла”) притискалась шляхом вбивання горизонтального клина, а з другого – шляхом викручування вертикального гвинта. Подальший принцип витискання олії був той самий, що у вищеописаних пресах з горизонтальними клинами. Аналогічні преси були поширені в Польщі³².

Прес гвинтово-клиновий (с. Зелене Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.): 1. верхня поперечина; 2. вертикальний гвинт; 3. клин; 4. довбня; 5. притискач; 6. “гніздо”; 7. рухома колода (“стріла”); 8. “держак” для закручування гвинта.

Таким чином, можна стверджувати, що на Гуцульщині застосовувалося не два різновиди олійницьких пресів (як вважалося дотепер), а сім різновидів, а саме: ручний прес-ступа, прес-ступа із коліщатком та линвою, прес з горизонтальними клинами, прес з вертикальними клинами (горизонтальним вибиванням), рамовий прес з горизонтальним гвинтом, прес з вертикальним гвинтом та прес гвинтово-клиновий. Водночас, опираючись на польові дослідження, ми можемо поповнити не лише класифікацію пресів Гуцульщини, але й загальноприйняту в науковій літературі типологізацію пресів, зарахувавши до пресів ударних не лише ручний прес-ступа (як те здійснювалося дотепер), але й зафіксований на Гуцульщині прес-ступа із коліщатком і линвою.

Статті

Михайло ПАНЬКІВ

ВНУТРІСІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ НА ПОКУТТІ

(ІІ половина XIX ст. – 30 роки XX ст.)

Mykhailo PAN'KIV. Interior Family Relations in Pokuttia (the Second Half of the XIX-th Century – 30-ies of the XX-th Century).

У вивченні української родини, її побуту і звичаїв важливе місце займають відносини між окремими її членами. Адже тут співживуть родичі різного віку, ступеня кровної спорідненості, статі. Тому кожен з них має у родині свій відповідний моральний, виробничий, звичаєво-правовий та економічний статуси, який постійно змінюється.

Про родинні взаємовідносини, котрі були в минулому та є зараз, писали В.Охримович¹, І.Франко², О.Кравець³, О.Пономарьов⁴, М.Тиводар⁵. Ця проблема висвітлювалась в історико-етнографічних дослідженнях “Бойківщина”⁶, “Гуцульщина”⁷, “Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья”⁸ та в інших.

Проте у цих дослідженнях автори переважно торкалися проблеми главенства у родині, звичаєвих та юридичних відносин між батьками і дітьми, становища зятів, невісток тощо. Недостатньо висвітлені економічні відносини членів

¹Охримович В. Знадоба до пізнання звичаїв і поглядів правних // Житє і Слово: Вісник літератури, історії, фольклору. – Львів, 1895. – Т. 3. – С. 387-391; Охримович В. Про родову спільність в Скальських горах // Народ. – 1870. – N 7. – С. 89-91.

²Франко І. Сліди снохачтва в наших горах // Житє і Слово. – Львів, 1895. – Кн. 4. – С. 101-104.

³Кравець О. Сімейний побут і звичаї українського народу. Історико-етнографічний нарис. – К., 1966. – С. 197.

⁴Пономарьов О. Сучасна сім'я і сімейний побут робітників Донбасу. 1950-1975. – К., 1978.

⁵Тиводар М. Залишки великої сім'ї на Закарпатті // Народна Творчість та Етнографія. – 1965. – N 2. – С. 67-72.

⁶Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1983. – С. 181-193.

⁷Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1879. – С. 216-224.

⁸Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья. – Минск, 1987. – С. 118-184.

³¹Архів ІН НАНУ. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 360. – Арк. 19.

³²Olszanski H. Tradycyjne olejarnie... – S. 145.

родини, роль і місце у родині таких категорій, як одиноких перестарілих батьків, неодружених одиноких членів, які перебувають у різних кровних зв'язках до господарів (основного подружжя). Чекають глибокого вивчення становища у родині та громаді покриток, позашлюбних дітей, приймків, малолітніх наймитів, проблема опікунства. Тому, при висвітленні внутрісімейних відносин на Покутті, ми акцентували свою увагу на перелічених проблемах, щоб хоча б частково заповнити цю прогалину.

Для глибшого розуміння процесів, які відбуваються в сучасній сім'ї на Покутті, потрібно розглянути питання внутрішніх взаємовідносин між членами колишньої родини, главенства в ній, юридичного й економічного становища її членів. В умовах натурального господарства покутська родина була виробничою одиницею, яка забезпечувала себе всім необхідним для прожиття і відтворення робочої сили. Тому в селянських родинах кожен її член мав обов'язки відповідно його можливостей. Перш за все тут існував поділ праці на чоловічу і жіночу. Мали свої обов'язки діти і літні люди. Немалу роль у визначенні престижності члена родини мав його майновий внесок у загальносімейне господарство (придане, додаткові заробітки тощо). Організація малої родини спиралася на ряд патріархальних традицій. Вони визначали права і місце кожного члена родини, впливали на взаємовідносини між ними.

Глава родини (газда). Главою родини був батько або дорослий одружений син, котрий ставав спадкоємцем батька. Іншим членам родини заборонялось йому заперечувати, а навпаки вимагалось виконувати його волю. Глава родини мав відповідні права щодо інших її членів. У разі непослуху він міг покарати такого родича⁹. Якщо діти одружувались без згоди голови родини, він відмовляв їм у благословенні, проведенні весілля, виділенні відповідної частини спадщини¹⁰. Моральний вплив голови родини полягав і в окремих заборонах молодим (голосно говорити, зобов'язувалось мовчки вислуховувати його розпорядження, заборонялось в його присутності курити тощо). Ще в кінці XIX ст. під час прийняття їжі чітко дотримувались черговості. У свята голова здійснював ритуальні дії. Після батька главою родини, як було відмічено, ставав по старшинству син, а якщо не було синів – зять, але обов'язково чоловік. Привілейоване становище чоловіків у селянській родині ґрунтувалось головним чином на тому, що в натуральному господарстві основною виробничою силою

були чоловіки і що більша частина спадщини переходила по чоловічій лінії і тим самим чоловіки володіли більшою частиною майна: землі, робочої худоби, знарядь праці, будівель.

Становище і взаємини інших членів родини. Всіма домашніми роботами керувала дружина глави родини (газдиня), яка була безумовним авторитетом для решти членів. Главою сім'ї вона могла стати у тому випадку, коли після смерті чоловіка діти ще не були одружені. Становище невістки визначалось главенством у родині. Якщо главою був свекор, невістка повинна була виконувати волю родичів чоловіка, якщо главою ставав її чоловік, вона ставала господинею, підпорядкувавши собі родичів чоловіка. Своєрідні відносини існували в покутській родині між старшими і молодшими її членами. На Покутті було немало сімей з великою різницею років між дітьми. Основні причини такої різниці полягали, по-перше, у народжуваності і смертності дітей, по-друге, висока смертність старих членів родини (батьків) приводила до повторних шлюбів, від яких також народжувались діти.

Метричні дані по селах Вербівці, Долина, Ковалівка свідчать, що різниця в роках між дітьми була: до 9 років – 30 % сімей, від 10 до 19 років – 48,7 %, більше 20 років – 21,3 % сімей¹¹.

Старші брати, сестри, їх дружини і чоловіки були незаперечним авторитетом для молодших. Адже вони брали безпосередню участь у вихованні своїх молодших братів і сестер, а у випадку смерті родичів вони повинні були їх виховати, одружити і виділити частину майна. В деяких селах зафіксовані випадки шанобливого звертання молодших до старших братів чи сестер на "Ви" навіть поза очі ("наші брат", "наші сестра", "наші зсть" і т.д.). Якщо була велика різниця у роках між двоєрідними, то молодші називали їх тетами і вуйками, а чоловіків таких тіток – дідами¹². Крім подружньої пари і дітей в покутській родині жили інші родичі з різною ступінню кровної спорідненості і юридичним становищем.

Неодружені родичі. Своєрідним було становище неодружених родичів. До них відносились старші неодружені чоловіки і жінки, які через різні життєві обставини остались одинокими і після смерті родичів, залишилися жити в родинах своїх братів чи сестер. С.І.Копчак звертає увагу на відносно високу частку дорослого населення на Прикарпатті в другій половині XIX ст.¹³. Немалою була ця частка і на Покутті. Так в с. Олешів Тлумацького повіту на початку 30-х років зі 169 родин в 13 були такі неодружені

⁹Архів Івано-Франківського краєзнавчого музею. Далі – Архів ІФКМ.– Ф. 1.– Оп. 2.– З. 2.– С. 14-15.

¹⁰Архів ІФКМ.– Ф. 1.– Оп. 1.– Спр. 9, 10, 11; Ф. 1.– Оп. 2.– Спр. 4.– З. 4.– С. 4.

¹¹Архів ІФКМ.– Ф. 1.– Оп. 2.– Спр. 1-3.

¹²Архів ІФКМ.– Ф. 1.– Оп. 2.– З. 4.

¹³Копчак С. Населення Українського Прикарпаття.

члени. До господарів вони були у таких кровних зв'язках:

- дядьків (вуйків) – 1;
- тіток (тет) – 1;
- братів чоловіка – 2;
- сестер чоловіка – 8, в т.ч. покриток – 1;
- сестер дружини – 1.

Такі родичі мали своє поле, худобу, знаряддя праці з правом розпорядження. Обробіток їхньої землі здійснювався всією родиною. Частина продуктів і власності цих родичів використовувалась всією сім'єю. Решта йшло на одяг, грошові заощадження, утримання високого майна. Моральний вплив на своїх племінників вони мали такий же, як і їх батьки. Проте газдою в родині вважався одружений родич, навіть молодший брат чи чоловік сестри¹⁴. Таким чином, власність одиноких, як право володіння і право користування, залишалось за всією родиною, а право розпорядження своїм майном залишалось за цим неодруженим родичем. Після його смерті майно залишалось власністю всієї родини, або згідно його волі, власністю одного з родичів, найчастіше кого-небудь з племінників. Згідно звичаєвого права у випадку одруження такого родича, весілля йому повинен справити глава сім'ї.

Одинокі перестарілі батьки. Після смерті одного з батьків четверта частина майна, яким володіло це подружжя, залишалась живому, решта розподілялась між іншими родичами (дітьми, братами, рідними, двоюрідними, племінниками тощо)¹⁵. Він, як і до цього, міг жити в одного зі своїх дітей, або окремо. Їх юридичне становище і право власності ставало аналогічним стану і праву власності старших неодружених родичів. Якщо одночасно помирало обоє батьків – спадкоємцями ставали родичі, біля яких вони жили, або один з родичів, в нагороду за догляд. У випадку повторного одруження літній родич ішов жити до чоловіка чи жінки, або, при наявності в будинку окремої кімнати, переходив жити туди. Свою частину майна він відокремлював. Це у випадку, коли перестарілі батьки вже не рахувались главою сім'ї, а ним був хтось з дітей. У другій половині XIX ст. звичаєве спадкове право почало вступати у конфлікт з австро-угорським цивільним правом. Ініціаторами таких судових конфліктів були як батьки так і діти, інтереси яких не завжди збігались із звичаєвим правом. Якщо в минулому столітті такі судові процеси були поодинокі, то в 20-30-х роках XX ст. вони стали масовим явищем¹⁶.

Покритки і їх позашлюбні діти. Не можна обійти в сімейній структурі таку категорію,

як покритки та їх діти. Їх становище і в суспільстві і в сім'ї було досить важким. Народний звичай суворо засуджував таких жінок. По відношенню до покриток існувало багато заборон у побуті та обрядах. Після родів їх майже не відвідували родичі, подруги, а лише такі ж покритки. Зразу, коли така породілля вставала з постелі, їй обрізали коси і зав'язували як молодицю. З цього часу покритку не запрошували у куми, до випікання короваю і колачів, шиття весільних вінків, не дозволяли сидати за один стіл з нареченою, а навпаки садили ближче до виходу ("біля порогу")¹⁷. В Палагичах нашому респондентові жалілась покритка на свою найближчу подругу. На Покутті побутує звичай перетанцювання молоді з усіма заміжніми жінками, які присутні на весіллі, підкреслюючи цим її приналежність до стану одружених. І от, коли її подруга перетанцювала і черга дійшла до покритки, то молода її обійшла. А коли гості розсілись, то її посадили "під полицю" (біля порогу). Цю образу літня жінка запам'ятала на ціле життя¹⁸. На ярмарок покритка йшла останньою, коли перейдуть всі люди, щоб когось не перейти, бо не поведеться йому ярмарок. Зате в куми до покритки всі йшли охоче, бо хто прийняв позашлюбну дитину до хреста та ще й підперезався мотузкою, тому "потім добре буде вестися".

Обмежувалися її права і церквою. Покритці не робили виводин¹⁹ і таким чином вона рахувалась довічно нечистою, а тому їй заборонялось відвідування церкви. Навіть якщо покритка вінчалась, то обряд проходив на вхідному порозі церкви.

Якщо покритка не виходила заміж і родичі не могли її виділити, то вона залишалась в сім'ї брата чи сестри, а це означало практично стан наймички. Тому родичі за всяку ціну старались залишити таку дочку вдома, виділивши їй окрему кімнату. Так, нами вивчено статистику 1866-1940 рр. в межах 30 родин в с. Долині, де були покритки і одержано такі дані: залишилися вдома єдиними спадкоємцями – 11, у 3-х родинах спадкоємці 2 дочки-покритки, у 10 – спадщину поділили брат і сестра-покритка, у 3 – сестра і сестра-покритка і лише 3 покритки вийшли заміж в прийми²⁰. Важке і безправне становище покриток заставляло таких майбутніх матерів відмо-

¹⁷Архів ІФКМ.– Ф. 1.– Оп. 2.– Спр. 5.– З. 1.– С. 63-64.

¹⁸Польові записи від мешканця с. Палагичі Тлумацького р-ну Гуцула Дмитра Пантелеймоновича, 1894 р.н., освіта початкова, записи 1972 р. З приватного архіву автора.

¹⁹За християнським віруванням жінка після родів вважалась нечистою і протягом 4 тижнів вона повинна була пройти обряд виводин, тобто очиститись.

²⁰Метрикальні записи села Долини Тлумацького р-

¹⁴Архів ІФКМ.– Ф. 1.– Оп. 2.– Спр. 1-3.

¹⁵Архів ІФКМ.– Ф. 1.– Оп. 1.– Спр. 18,21.

¹⁶Архів ІФКМ.– Ф. 1.– Оп. 1.– Спр. 9-12.

влятись від народження дитини. Будучи вагітними вони старались викликати передчасні роди, вдавались до послуг знахарів, які робили аборт, що часто закінчувались смертю пацієнтки. Окремі з них старались стратити дитину. Так в с. Вербівці в 20-х роках ХХ ст. зафіксовано 2 випадки такої страти. У 1926 р. 16-річна Г.О. після родів умертвила свою дитину. Знайшли дитину за селом в ожиннику. Визначили чия вона по хустці, якою була сповита дитина. Жінки хотіли вчинити матері самосуд, але сільським властям вдалося його відвернути. Тоді односельці заставили носити мертву дитину по всіх вулицях, супроводжуючи її свистом і калатанням у металевий посуд. І хоча вона була із заможної родини, проте їй ледве вдалося вийти заміж за некрасивого і лінивого парубка, якого ніхто з дівчат не хотів. Друга дівчина П.В. після пологів засунула дитину в горщик і закопала, а сама зразу пішла прати на копанку. Коли був виявлений злочин, то її ув'язнили на декілька років. Заміж вона так і не вийшла, хоч була красивою, молодою і фізично сильною, тобто мала всі якості, які цінувались у селі²¹.

Серед селян існувало повір'я, що душі страчених дітей стають птахами ("канями"), літають і просять охрестити їх. Тому, хто почує цей крик, повинен перехреститись і кинути щось з полотна (крижму), навіть відірвавши від одягу, бо інакше вихор може забрати цю людину. Вірили, що після смерті жінка, яка стратила дитину, буде її їсти.

Поліське законодавство, щоб уникнути виплати допомоги таким матерям, присуджувало аліменти чоловікам, що підозрювались у батьківстві. Досить було такої матері довести, що він залицявся до неї за 9 місяців до родів, навіть невеликий час, як суд визначав сплату аліментів. Розмір аліментів дорівнював: дитині до 7 років – 30 золотих, школяреві – 45 золотих. Основним свідком була позовиця²². У випадку несплати – майно конфісковувалось. Так, у 1937 і 1938 рр. жителі с. Цуцилина біля Матіївців, Коломийського повіту Ю.Садичину 1911 р.н. було винесено судові рішення про сплату аліментів 2 матерям. Щоб поправити своє майнове становище, він одружився з 60-річною вдовою. За це вона записала на молодого чоловіка 6 моргів поля²³.

Хоча на Покутті становище покриток і було важким, проте кількість їх була відносно велика. У другій половині ХІХ ст. в селі з 200-300

дворів в рік народжувалась в середньому одна позашлюбна дитина.

Так, в с. Далишеві Городенківського повіту в 1850-1861 рр. з 236 новонароджених 8 було позашлюбних (3,4 %)²⁴. У селах Снятинського повіту: у Русові протягом 1850-1852 рр. народилось 103 дитини, з них 5 позашлюбних (4,8 %)²⁵, Залуччі протягом 1855-1868 рр. народилось 964 дитини, з них 62 позашлюбних (6,4 %)²⁶, в Келихові протягом 1850-1866 рр. народилось 257 дітей, з них 8 позашлюбних (3,1 %)²⁷ і т. д. До речі, з вище перелічених позашлюбних дітей хлопчиків народилось 55, дівчаток 37. Подібна статевая тенденція помічена нами і в інших селах.

Наведені дані свідчать про достатню кількість в с. Вербівці покриток і їх позашлюбних дітей. Серед покриток було 29 неодружених і 3 вдовиці. Дівчат-покриток можна розділити на 3 групи: І вікова група – 18-21 рік (у цьому віці дівчата виходили заміж найчастіше) – 3 покритки; II вікова група – 22-24 роки – 9 покриток; III вікова група – 25 і більше років – 15 покриток, тобто тих, які в селі рахувались перестарілими. Не визначений вік у 2. Аналогічна ситуація і в с. Долина. Отже, основною причиною появи покриток була втрата надії дівчат вийти заміж.

Частина дівчат, які походили із незаможних родин, покривались у молодому віці. Потім вони ставали матерями 3-4 позашлюбних дітей. Так, мешканки с. Вербівці Параска Мартинова (1832 р.н.), малоземельна, заміж не вийшла, мала 3 дітей; Оксана Бойчук (1866 р.н.), у батьків город і 4 вівці, заміж не вийшла, мала 4 дітей. А ось "сімейна традиція": у Якова Остафійчука всі три дочки (народились у 30-40-х рр. ХІХ ст.) стали покритками²⁸. Так само і в с. Долина: у Марії Федорців (1870 р.н.) після смерті чоловіка у 1903, народилась у 1906 р. Юстина, у Юстини в 18 років народилась позашлюбна Софія, а у Софії – Павліна²⁹.

Деякі покритки виходили заміж. У Вербівцях протягом 1851-1897 рр. з 36 покриток заміж вийшли 23 (4 – не визначено)³⁰, в Долині протягом 1882-1914 рр. з 25 – заміж вийшли 10 (6 – не визначено). З ними одружувались парубки, які полакомились на їх віно, або з фізичними та іншими вадами, яких не хотіли дівчата, вдівці, часто набагато старші. Ця тенденція продовжилась до наших днів. В таблиці по с. Долина виділено I і II

²⁴ІФОДА.– Ф. 470.– Оп. 1.– Од. зб. 2.– Арк. 48.

²⁵ІФОДА.– Ф. 471.– Оп. 1.– Од. зб. 3.– Арк. 31-37.

²⁶ІФОДА.– Ф. 481.– Оп. 1.– Спр. 1.– Арк. 112.

²⁷ІФОДА.– Ф. 478.– Оп. 1.– Спр. 1.– Арк. 34-74.

²⁸Спись належачих до громади...

²⁹Метрикольні записи с. Долини...

³⁰Спись належачих до громади...

ну 1866-1972 рр. З приватного архіву автора.

²¹Архів ІФКМ.– Ф. 1.– Оп. 2.– Спр. 4.– З. 4.

²²Справи Коломийського суду 20-30 рр. ХХ ст. Розгляд про оплату аліментів. З приватного архіву автора.

²³Там само.

світові війни, коли кількість позашлюбних дітей була особливо великою³¹.

Ще гірше було становище позашлюбних дітей. Вже змалку їх оточувала стіна презирства односельців. Їх називали "байстрюками", "копилами". При хрещенні дитини священник вимагав присутності батька, який записував ім'я новонародженого. А так як у позашлюбної дитини батька не було, то священник давав ім'я згідно того святого, в який день народилась дитина. Переважно це були непопулярні, важкі для вимови імена, що викликало в односельців іронічні насмішки, їх навмисне перекручували. Так, з другої половини XIX ст. нами зафіксовані такі імена позашлюбних дітей: в с. Русові – Матрона, Давид³²; с. Залуччі – Пантелей, Спиридон, Акулина, Фердинанд, Корнелій, Варвара, Теріна³³; с. Долина – Агата, Філімон, Горпина, Демко³⁴; с. Вербівці – Климентія, Варфоломій³⁵. Крім позашлюбних дітей такими іменами нікого більше не називали. В метричних книгах ці діти записувались по матері.

Обмежувались діти покриток і в спадщині. "В родині, – як писав Василь Мосцюх, – суть они уважани поза родиною" і на них "всегда тяготит пятно греха их родителей"³⁶. Якщо мати виходила заміж, то рідко коли позашлюбна дитина жила з матір'ю. Права на вітчимову частку майна вона не мала, навіть, якщо більше дітей у вітчима не було. Не мала права на спадщину і в родині, де проживала їхня неодружена мати. При поділі спадку діда чи баби позашлюбні діти теж не включались у число спадкоємців.

Смертність серед позашлюбних дітей була досить високою. Так, у Вербівцях з 65 таких дітей вижило 28, у Долині (протягом 1882-1914 рр.) з 37 – вижило 21. Одружувались позашлюбні діти з такими самими або з найбіднішими, некрасивими і ін. Вони не мали права бути обраними у громадські органи самоуправління.

Опікувані сироти. Долею дітей, які залишились круглими сиротами і не мали близьких родичів, займалась опікунська рада, що знаходилась у повітовому центрі. Рада розділяла майно між малолітніми сиротами і визначала опікуна. Ними ставали односельці, часом не перебуваючи в кровних зв'язках із сиротою, найчастіше заможні господарі. Сиріт до 7 років утримував опікун, за що безплатно користувався їх майном. З 7 до 21 року хлопці та з 7 до 18 років дівча-

та йшли в найми, а опікунська рада через сільського війта здавала в аренду землю, будівлі та інше сирітське майно. Орендна плата визначалась на аукціоні щорічно. Частину орендної плати забирала опікунська рада за послуги. Рештою розпоряджався опікун, тобто користувався правом розпорядження (позичав, вів облік прибутків тощо).

Іноді опікун старався привласнити частину такого майна. Після повноліття сирота одержував свою спадщину. Як правило земля, яка орендувалась, була запущена, будівлі зруйновані.

Існував ще інший тип опікунства – над дорослими членами родини. Якщо хтось із родичів надмірно вживав спиртні напої і тим самим пропивав майно, інші члени сім'ї мали право звернутись до війта про виділення опікуна для п'яка. Ним міг бути зовсім чужий чоловік. Тепер підопічний, маючи право володіння і користування майном, втрачав право розпорядження ним. Тим самим акти продажу, дарування без згоди опікуна рахувались недійсними. Якщо родичі та опікун вважали, що підопічний виправився, то після присяги не вживати спиртне йому повертали всі права на майно. При порушенні присяги він притягувався до судового покарання.

Приймаки³⁷. На Покутті назва "приймак" має подвійне значення. Крім зятів "приймаками" або "годувальниками" називають ще одиноких або одружених, переважно молодих людей, яких прийняла до себе бездітна родина. Так як в результаті високої дитячої смертності на Покутті було багато таких родин – приймацтво було досить поширеним.

На відміну від усиновлення ніяких юридичних актів про приймацтво не приймалось, прізвищ приймаки не міняли, татом і мамою подружжя, що взяло їх, не називали. Взаємною формою звертання була така ж, як між чужими людьми. При виборі приймаків враховувалось їх виховання, здоров'я, працелюбність тощо.

Одинокі приймаки жили в одній хаті з господарями, одружені – окремо. Приймаки могли мати своє господарство, худобу, реманент і т.п. Економічно залежні приймаки в більшості рекрутувались із сиріт і незаможних родин і тому повинні були виконувати всі вимоги господарів, іноді навіть такі, що стосувались особистого життя (з ким одружитись).

Прийнявши могли прогнати приймака у будь-який час, нічого не заплативши та прийняти іншого. Так як приймацтво опиралось лише на звичаєве право і юридичними державними інститутами не оформлялось, то приймаки були іноді

³¹Метрикальні записи с. Долини...

³²ІФОДА.– Ф. 471.– Оп. 1.– Од. зб. 3.– Арк. 31-37.

³³ІФОДА.– Ф. 481.– Оп. 1.– Спр. 1.

³⁴Метрикальні записи с. Долини...

³⁵Спись належачих до громади...

³⁶Масцюх Василь. Церковне право супружес. – Перемишль, 1910. – 437 с.

³⁷Паньків М. Одна з форм родини на Покутті // Народна Творчість та Етнографія. – 1985. – N 5. – С. 62-65.

у гіршому становищі, ніж наймити, які хоч одержували плату за свою службу³⁸.

Малолітні наймити³⁹. Малолітні наймити не завжди були кровними родичами господарів, але проживали з родиною спільно під одним дахом, дотримувались правил поведінки та щоденного розпорядку цієї родини, піддавались певному виховному процесу, засвоювали господарсько-виробничі навички, тому їх можна віднести до тимчасових членів родини із відповідними взаємовідносинами. Тим самим вони були найбезправнішими у селянській сім'ї. Український фольклор зберіг багато пісень, переказів про важку долю наймитів. Ця тема була досить поширена у фольклорі, у творах класиків української літератури (на Покутті у творах Леся Мартовича, Василя Стефаника, Марка Черемшини), але етнографами досліджена недостатньо.

Набирались вони з числа налівсиріт, сиріт та інших найбільш вразливих прошарків сільського населення. Особливо багато сиріт залишалося після епідемій холери, чуми, тифу, які в другій половині XIX ст. були ще дуже розповсюджені. Було їх багато після I світової війни. Такі сироти, шукаючи роботу в навколишніх селах, займались жебрацтвом.

Звичайне право дозволяло наймати дітей з 7 років. Малолітні наймити випасали худобу, виконували дрібні господарські роботи та розпорядження будь-якого члена родини незалежно від віку. Угоду між господарями і малолітніми наймитами не укладалось. За роботу їм не платили, а тільки одягали і годували. Столувались вони переважно окремо від господарів, ночували по стодолах, стайнях, а якщо спали у хаті, то біля порога на соломі, тому часто простуджувались. Релігійних та родинних свят наймити дотримувались мало. Господарям дозволялось їх карати, тобто виховувати. Скаржитись сільським властям або позивати до суду за жорстоке поводження малолітні наймити не мали права⁴⁰.

Типовим було у наймах дитинство Легенюка Василя Івановича з с. Глушкова Городенківського району. У 1915 від тифу померла мама, коли йому було 9 років. Батько ще до війни виїхав до Канади, там одружився і більше в село не повертався.

Залишившись сиротою, він покинув школу і пішов служити по людях: пас худобу і цілий рік виконував хатні роботи, працював у стайні, де і жив. З господарськими дітьми, які вчилися у школі, не контактував. Вони завжди могли заставити його щось робити, позбиткуватись з нього, але ніколи не грались з ним. Його партнерами в іграх були такі ж наймити та діти халупників і зарібників. Відпускали погратись тільки у свята на досить короткий час і то за умови, що вчасно малий наймит виконає всю роботу. Годували по-різному. У добрих господарів він їв разом за столом, але з окремого посуду (тоді в селянських сім'ях всі її члени їли з одної миски), інші варили окремо і він їв у стайні. Спати доводилось теж у стайні, накрившись кінською веретою, а під голову підкладати мішок із січкою. Якщо хворів, то ним ніхто не цікавився. Кілька днів Василь міг пролежати десь під жолобом, поки не ставало легше⁴¹.

Лише з 16-17 років наймити мали право укласти угоди й отримувати плату за свою роботу. Оплату (грошову чи натуральну) визнавали господарі⁴².

Покутська селянська родина є складовою частиною української родини. Тому основні закономірності внутрісімейних відносин, які існували в українській сім'ї, притаманні і покутським родинам.

Про родинні взаємовідносини, котрі склались на Покутті в 40-80-х рр. XX ст., тобто в період зміни форм власності і панування комуністичної диктатури, активної насильницької ліквідації звичаєвого права, вмішування тоталітарного режиму у внутрішні відносини, ми розглянемо в наступних дослідженнях.

³⁸Архів ІФКМ.– Ф. 1.– Оп. 1.– Спр. 1-4.

³⁹Одиноких, іноді малолітніх наймитів, що проживали у наймачів не слід плутати з наймитами – робітниками, які працювали у панських і заможних господарствах, але проживали вдома і вели своє господарство.

⁴⁰Архів ІФКМ.– Ф. 1.– Оп. 2.– Спр. 4.– З. 3.– С. 22-23; Архів ІФКМ.– Ф. 1.– Оп. 2.– Спр. 5.– З. 6.– С. 4-5.

⁴¹Спогади Легенюка Василя Івановича, 1906 р.н., освіта – 2 класи, пенсіонера, мешканця с. Глушків Городенківського р-ну. Спогади записано на початку 80-х років. З приватного архіву автора.

⁴²ІФОДА.– Ф. 262.– Оп. 1.– Спр. 869.– Л. 6, 29, 37, 38, 53.